

ספת התרבות

פסיכואנליזה במרחבי הספרות, הפילוסופיה והחברה

סדרת נרקיסוס - פסיכואנליזה, פילוסופיה וחקר התרבות

עורך הסדרה

ד"ר ענר גוברין

חברי הוועדה

פרופ' אליעזר (אד) גרינשטיין

פרופ' אורי הדר

פרופ' גולן שחר

ד"ר שלומית ידלין גדות

ד"ר דנה אמיר

ד"ר ענר גוברין

הספר ראה אור בסיוע התוכנית לפרשנות ותרבות אוניברסיטת בר אילן

ספת התרבות

פסיכואנליזה במרחבי הספרות, הפילוסופיה והחברה

עורך: ענר גוברין

רסלינג

Couch and Culture

Psychoanalysis through Literature, Philosophy, and Society

Editor: Dr. Aner Govrin

Narcissus - Psychoanalysis, Philosophy and Culture Series

Academic Board: Dr. Dana Amir, Prof. Ed Greenstein, Prof. Uri Hadar,
Prof. Golan Shahar, Dr. Shlomit Yadlin-Gadot

Language Editor: Ronit Rosenthal

Graphic Design: Studio Idit Anat

Cover Design: As We design

All Hebrew rights reserved by

© RESLING Publishing, 2019

Resling, Sderot Yehudit 35, Tel Aviv 6701637

www.resling.co.il

Printed in Israel, 2019

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

עריכת לשון: רונית רוזנטל

סדר דפוס: סטודיו עידית ענת

עיצוב עטיפה: As We design

www.resling.co.il

רסלינג, שדרות יהודית 35, תל אביב 6701637

טל: 03-6956704

נדפס בדפוס קורדובה בע"מ, חולון

© כל הזכויות שמורות להוצאת רסלינג

נדפס בישראל, 2019

תוכן העניינים

מבוא / 7

שער ראשון ספרות / 23

הטוב, הרע והנערה – התבוננות בדחף החיים ובדחף המוות בסיפור
'הרוזן החצוי' מאת איטאלו קאלווינו מירב רוט / 25
האנטומיה של הסובייקט הפסיכואנליטי שלומית ידלין-גדות / 55
'יחד עם זה שהיה דמיוני – היה זה עולם שנועצים בו שינים': האלביתי
כחזרת האפשרי דנה אמיר / 93

שער שני חברה / 111

פסיכואנליזה ומעורבות חברתית אורי הדר / 113
סובלימציה של תוקפנות כמודל להבנת הפסיכולוגיה של מפעילי
אלימות מקובלת חברתית בשם החוק אפרת אבן צור / 137
התיקון של יוקסטה: היסוד הנשי והקריאה לשלום בתוצרי תרבות
גילי לויתן / 167
מחברת יצרנים לחברת צרכנים, מאשמה לבושה, מפריד לקוהוט
עודד גולדברג / 201

שער שלישי פילוסופיה / 223

סוגיית האמפתיה בפסיכולוגיית העצמי: מבט פנומנולוגי
מירה הורביץ / 225
השיבה של הסובייקט אל עצמו: הכרה הדדית והזהדות השלכתית
אליס מיה קיין / 263
לחלום את הזמן במרחב: תרומתה של תפיסת הזמן של אנרי ברגסון
להבנת הגותו הפסיכואנליטית של וילפרד ביון אביאל אורן / 303

על הכותבים / 347

האנטומיה של הסובייקט הפסיכואנליטי

שלומית ידלין-גדות

הקדמה

הגוף כדימוי וכחומר, כחוויה, כביטוי וכצומת בין עולם פנימי לחיצוני הוא אובייקט מחקר בתחומי הפילוסופיה, המחקר התרבותי-חברתי והפסיכואנליזה. החקירה הפסיכואנליטית של הגוף שמרה על עיגונה הקליני והסתמכה על תיאורי מקרים בניסוחיה את מקומו בהתפתחות, באבחון ובטיפול. בעקבות זאת, השפעות תרבותיות ופוליטיות על הגוף לעיתים קרובות אינן מוטמעת בניסוחיה וביישומיה. יתרה מזאת, החשיבה הפסיכואנליטית והחשיבה הפילוסופית-חברתית אינן מובילות למסקנות דומות בנוגע להיבטים מהותיים בהגדרת גופו של הסובייקט. מנקודות המבט המרובות של חקר הגוף, מאמר זה יעסוק בשלושה היבטים שבהם הדיסציפלינות הפסיכואנליטית והפילוסופית-תרבותית מובחנות זו מזו בהבנותיהן: גבולות הגוף, הגדרת הגוף כנתון לחוקיות טבעית

והערכת השפעתו של האחר בעיצוב הגוף ותשוקותיו.⁴³ מנקודת מבט תיאורטית ניתן לראות את ההבניות השונות של הגוף כחלופות פרשניות או כמשלימות זו את זו, אך במרחב הטיפולי הבניות אלו מיתרגמות להנחיות שונות באבחון ובטיפול של פתולוגיה נפשית. כפרקטיקה טיפולית, הפסיכואנליזה לא יכולה להרשות לעצמה להתנתק מהאופן שבו התרבות חוקרת את הגוף וממשיגה את חלקו בכליות הקיום של סובייקט המגולם אשר נטוע תמיד בהקשר חברתי. התעלמות מעין זו עלולה להוביל לתרגום פתולוגי של מופע גופני, שבהקשרו החברתי עשוי להיות נורמטיבי או אף להעיד על גדילה והתפתחות. לדוגמה, הפסיכואנליזה עשויה לפרש פירסינג וקעקוע כניסיון להשיג חוויית שליטה פתולוגית על הגוף,⁴⁴ ואילו חוקר תרבות יפרשם, לדוגמה, כאקט המגדיר השתייכות חברתית או דתית.⁴⁵ בתור שכזה, האקט יובן לא כפתולוגי אלא כמשקף הסתגלות חברתית תקינה. פרויד הכיר בסימפטום כקונסטרוקט שיש לפרשו. מאמר זה מצטרף למסורת המדגישה שפרשנות זו אינה יכולה להיות מוגבלת לדינמיקה הנפשית, אלא חייבת להתרחש בהקשר של

-
43. לסקירה פסיכואנליטית מקפת של הגוף, ראו: א. בן-עטר כהן, הגוף בפסיכואנליזה, תל אביב: רסלינג, 2017; ג. ירום, שפות הגוף, חיפה: אוניברסיטת חיפה, 2013; א. רולף בן-שחר, אנטומיה של טיפול, חיפה: פרדס. לסקירה תרבותית מקפת, ראו: S. Orbach, *Bodies*, London: Profile Books, 2009; C. Schilling, *The Body and the Social History*, London: Sage, 1993; P.A. Mellor, and C. Shilling, *Reforming the Body*, London: Sage Publications, 1997; A. Balsamo, "Forms of Technological Embodiment: Reading the Body in Contemporary Culture," *Body and Society* 1(3-4), 1995: 215-237
44. A. Lemma, *Under the Skin: A Psychoanalytic Study of Body Modification*, New York: Routledge, 2010, p. 203
45. R.H. Woods, *Evangelical Christians and Popular Culture*, Oxford: Praeger, 2013, p. 200

הפונקציות המרובות של הגוף - כאורגניזם, כגילום גופני של סובייקט פרטיקולרי וכחומר הנתון להשפעות חברתיות, תרבותיות ופוליטיות. הפער בין אופני ההבנה השונים את הגוף מזמין ליצירת מרחב סמנטי אשר יאפשר ניסוח והבנה של הסתירות והפרדוקסים שיוצרות נקודות המבט השונות. מרחב זה ישאף לאפשר התבוננות בסובייקט המגולם אשר חפה מהנחות מוקדמות על משמעותם של תסמיני גופו ועל ערכן של בחירותיו ביחס לגופו. אגב הישענות על מתווה ההתפתחות הלאקאניאני ומושגיו, תוצג במאמר מסגרת קונספטואלית שיש בה כדי להכיל את הפרספקטיבות השונות על גופו של הסובייקט. המתווה הלאקאניאני הוא ייחודי בהלימתו את המטרה הזאת, שכן הוא מדגיש את הכינון התרבותי והאינטרסובייקטיבי של הפרט ובו בזמן מחליץ ממנו את הגולמיות והראשוניות של הגוף כאורגניזם, על המסתורין והפוטנציאל המכונן הגלום בו. במסגרתו יהיה אפשר לבחון את הגוף כחומר חי, כגילומו של סובייקט פרטיקולרי וכהבניה חברתית-תרבותית, לחקור את יחסי הגומלין בין ממדיו השונים ולכנס תובנות פסיכואנליטיות ו חברתיות במרחב סמנטי אחד.

בראשית המאמר אציג מתווה קצר וחלקי של חקר הגוף בפסיכואנליזה ובתיאוריות פילוסופיות-חברתיות, אשר מאיר ומדגיש את ההבדלים ביניהם בהיבטים הנבחנים במאמר זה. אחר כך אציע מסגרת התייחסות הנשענת על מושגים והיגיון לאקאניאני, אשר מאפשרת להכיל את תובנות השיח הפסיכואנליטי והפילוסופי-חברתי ולקשר ביניהם. אתאר בקצרה את מתווה ההתפתחות הלאקאניאני ובסופו את מודל הגוף שנגזר ממנו. לבסוף, אנתח דמויות בספרו של פרנזן חירות, באופן שמאיר את קשרי הגומלין המורכבים בין היבטיו השונים של הגוף ואת הקשר שלהם לתהליכי שינוי.

פרנזן מוכר כסופר אשר מבטא ומגלם בכתיבתו את האתוס הפוסטמודרני, אשר מכיר באדנות השיח ובמבנים חברתיים

שמשמעותם נגזרת מרשתות מסמנים.⁴⁶ כדיוקן פוסטמודרני של החברה האמריקאית, הספר משמש מצע פורה לבחינת מקומו של הגוף החומרי בתחימת ריבונות המסמן. הניתוח שאערוך יבחן את הנקודות שבהן קורסת עבודת הייצוג של המסמן, והגוף נחשף בתפקידו המכונן בסובייקטיביות האנושית. הניתוח מכוון לשתי מטרות: המטרה הראשונה היא להציג מארג משולב של תובנות פסיכואנליטיות ופילוסופיות-חברתיות בהבניית תהליכי כינון הסובייקט. המטרה השנייה מכוונת להערכה מחדשת של סימפטומטיקה גופנית לאורו של מארג משולב זה.

הגוף הפסיכואנליטי והגוף הפילוסופי-חברתי

הגוף הפסיכואנליטי

מראשית ימיה עסוקה הפסיכואנליזה ביחס המורכב בין גוף לנפש וביחסי הגומלין ביניהם. על פי התפיסה הפרוידיאנית, הנפש נבראת מתוך הגוף החי והיצרי. הדחף הגופני שואף לסיפוק בהנחיית עקרון העונג ומניע את התפתחות המנגנון הנפשי – את האגו ואת עקרון המציאות, כשותפים למאמץ השגת סיפוקיו. בהדרגה, כגולם הקם על יוצרו, המנגנון הנפשי-מנטלי מכפיף את הגוף המתענג והדחפי. במהלך ההתבגרות יצריותו מאולפת ומובנית על פי תכתיבים פילוגנטיים ותרבותיים, כפי שהם מתבטאים בתסביך האדיפלי. הדחפיות שאינה מאולפת מוצאת ביטוי בסימפטומטיקה נוירוטית, פרוורטית ופסיכוטית. הגוף הוא המקור והתנאי של חיי הנפש, אך זו מותנית בריסון ובאילוף דחפיותו.

העונג הוא תנאי הכרחי להתפתחות התינוק הפרוידיאני. לצידו זקוק התינוק גם למעטפת מגוננת, ועורו מקבל על עצמו בהדרגה

S.J. Burn, *Jonathan Franzen at the End of Postmodernism*, London: .46
Continuum, 2008

פונקציות של בקרה וויסות. לאחר שהמשיג את "מחסום המגע" במודל הנפשי,⁴⁷ פרויד ניסח את האגו כמגונן על הנפש מפני ריגושים עזים⁴⁸ וייחס לו פונקציות דומות לאלו של העור: שניהם תוחמים, עוטפים ומאפשרים הבחנה בין תחושות שמקורן פנימי לתחושות שמקורן חיצוני; שניהם יוצרים מרחב להכלה ולעיבוד רגשיים.

מושאי אילוף הדחפים ויצירת החוויה של מעטפת גוף מובחנת פותחו ועובדו בחשיבה הפסיכואנליטית אחרי פרויד. וילפרד ביון, על סמך ההבדלה בין המכל לבין התכנים שבו – "המוכל", ניסח את האופן שבו התינוק מפתח בהדרגה ובאמצעות הכלה אימהית את ההבחנה בין פנים לחוץ, ואת חוויית המרחב הפנימי המאפשר להמיר חוויה גופנית בחשיבה. את הגבול בין פנים לחוץ, מודע ולא-מודע, ביון מכנה "ממברנה", ויוצר אנלוגיה בין פתולוגיה נפשית לעור סדוק.⁴⁹ אסתר ביק העמיקה את העיסוק במעטפת הגופנית-נפשית שמגדירה ותוחמת את החוויה הפנימית. ביק הניחה שחווייתו הראשונית של התינוק בעולם היא פרגמנטרית ורוויה חרדות מוות. האם המרגיעה והמכילה נחוות על ידי התינוק כעורו שלו. ההפנמה ההדרגתית של פונקציית ההכלה מאפשרת לתינוק לחוות את עצמו כמתקיים בנוחות במעטפת עורו ומהווה שלב ראשוני והכרחי ביצירת זהותו. פגמים בתפקודי העור הנפשי מתבטאים בפיתוח הגנתי של "עור משני".⁵⁰ תצורה הגנתית זו עשויה להתבטא כמתח

47. Sigmund Freud, "Project for a Scientific Psychology", in: J. Strachey (ed. & trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 1, pp. 283-344), London, UK: Hogarth Press, [1895], p. 288

48. זיגמונד פרויד, "מעבר לעיקרון העונג, בתוך: מעבר לעיקרון העונג ומסות אחרות, תל אביב: דביר, 1988, עמ' 108-109.

49. וילפרד ביון, קשב ופרשנות, תרגום: אמיר עצמון, תל אביב: תולעת ספרים, עמ' 70-71.

50. E. Bick, "The Experience of the Skin in Early Object-Relations", *The International Journal of Psychoanalysis* 49, 1968: 485

שרירי מוגבר, בפעילות ורבליית אינטלקטואלית מוגברת ומאומצת או בתנועות מוטוריות חזרתיות - שבאמצעותם יוצר הילד גבול והכלה המאפשרים את הכחשת התלות באובייקט. טסטיין הרחיבה על תפקודי העורר הקשיחים באוטיזם, שתפקידם לגונן מפני חוויה של התפרקות, דלדול ומוות.⁵¹

אוגדן הוסיף לחקר ההתהוות הראשונית של הסובייקטיביות בניסוח העמדה ה"אוטוסיטית-מגעית". בעמדה זו, חוויות סנסוריות הן המדיום העיקרי ליצירת משמעות פסיכולוגית. המרכיבים ההתנהגותיים המהותיים לשלב זה הם קצב ומגע בהחזקה הפיזית של התינוק, בערסולו, בהאכלתו ובמעטפת הקולית האימהית סביבו. אלו הן אבני הבניין של יחסי האובייקט הראשוניים של התינוק, ומהם מתהווה חוויית עצמיות מובחנת בעלת גבולות, קרקע מוצקה והמשכיות.⁵²

דידייה אנזייה כינס ופיתח רעיונות של קודמיו, אגב תביעת מושג ה"אני-עור". האני-עור הוא מבנה מנטלי פילוגנטי אשר מתוכו מבחין את עצמו האגו הבוגר. ההחזקה האימהית כפי שהיא נחווית על פני שטח גופו של התינוק מומרת לייצוג מנטלי אשר ברבות הימים מאפשר לתינוק לחוות עצמו כמכל של תוכן נפשי.⁵³ בינקות המוקדמת העור נחוה כמשותף לאם ולילד, תצורת ביניים בין המיזוג הראשוני עם האם לבין המובחנות ממנה. העור המשותף, גילום גופני של פנטזיה סימביוטית, מומר בהדרגה בחוויית נפרדות וגבולות גוף המגדירים מרחב תלת-ממדי מכיל. פרידה טראומטית מהאם עלולה לגרום לפנטזיות פתולוגיות של עור קרוע, לפנטזיות

51. פרנסיס טסטיין, מצבים אוטיסטיים אצל ילדים, תרגום: אבנר ברגשטיין וחגיית אהרוני, בן שמן: מודן, 1994, עמ' 50-51; תומס אוגדן, הקצה הפרמיטיבי של החוויה, תרגום: אבנר ברגשטיין וחגיית אהרוני, תל אביב: עם עובד, 2001, עמ' 145-154.

52. ???

53. דידייה אנזייה, אני עור, תל אביב: תולעת ספרים, 2004, עמ' 44-45.

סאדו-מזוכיסטיות ולסימפטומטיקה פסיכוסומטית.⁵⁴ ההיפרדות מהאם מעוצבת על ידי איסורי מגע שונים (במי ובמה לא נוגעים). אלו מהווים את ההטבעה התרבותית הראשונה בגוף ומניעים את תהליך המרת הפעולה והתחושה במחשבה. כשל ביצירת יכולת המעבר מהרובד התחושתית לנפשי יוצר סימפטומטיקה גופנית. ג'ויס מקדוגל הרחיבה את הבנת הסימפטום הגופני כהגנה מפני פנטזיות פרימיטיביות אשר אינן עוברות הסמלה ומופקעות לרשותו של הגוף, שם הן מתבטאות כסימפטום וכ"ידע לא ידוע".⁵⁵ שלוש הנחות נגזרו ממודל הדחף ופותחו בחשיבה הפסיכואנליטית הפוסט-פרוידיאנית: ראשית, קיים גוף טבעי גולמי בעל התפתחות טבעית (לעבר הגניטליות לדוגמה); שנית, גוף זה הוא בעל גבולות ברורים ומוכחנים; שלישית, הגוף היצרי הבלתי מאולץ מתגלה בפתולוגיה ובסימפטום שהדיבור שואף לרפא. גם הוגים פסיכואנליטיים אשר נטשו את מודל הדחף שימרו הנחות אלו בהסתמכות על תיאוריה אבולוציונית-ביולוגית.⁵⁶ עם זאת, בשני העשורים האחרונים החלו הוגים מרכזיים בזרם החשיבה ההתייחסותי לערער על הנחת היסוד הראשונה על אודות

54. שם, עמ' 84-85.

55. ג'ויס מקדוגל, תיאורוני הגוף: גישה פסיכואנליטית למחלות פסיכוסומטיות, תל אביב: דביר, 1998; pp. 6-24; Norton, 1989. לסקירה מקפת של תפיסות פסיכוסומטיות, ראו לדוגמה: M. Aisenstein, "The Indissociable Unity of Psyche and Soma: A View From the Paris Psychosomatic School", *The International Journal of Psychoanalysis* 87(3), 2006: 667-680; R.L. Kradin, "The Psychosomatic Symptom and the Self", *Journal of Analytic Psychology* 42(3), 1997: 405-423; P. Shoenberg, *Psychosomatics: The Uses of Psychotherapy*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

56. M. Slavin and D. Kriegman, *The Adaptive Design of the Human Psyche: Psychoanalysis, Evolutionary Biology and the Therapeutic Process*, New York: Guilford Press, 1992, p. 176

הגוף ה"טבעי" והתפתחותו במתווה ההטרסקסואלי.⁵⁷ הוגים אלו התמקדו בפירוק הבינאריות שמבנה את השיח המגדרי ובכחינת איכויות גופניות שנתפסו כטבעיות, אך מתגלות לאחר חקירה כמכוננות על ידי הבניות תרבותיות. עבודתם הסתמכה על החשיבה הפילוסופית-חברתית שאציג להלן.

הגוף בחשיבה הפילוסופית-חברתית

מקדמת דנא דנה הפילוסופיה ביחסי הגוף, הנפש והחברה והקשרים ביניהם, ונעה בין תפיסות מטריאליסטיות, אידיאליסטיות, דואליות ופנומנולוגיות, שצרה כאן היריעה מלפרטם. להלן אציג כיווני חשיבה אשר התפתחו בזרם החשיבה הביקורתית והפילוסופית-פנומנולוגית, אשר רלוונטיים לחקירה הנוכחית של ממדי הגוף ושאינם עולים בקנה אחד עם החקירה הפסיכואנליטית: גבולות הגוף, קיומו של מתווה טבעי להתפתחותו וקשרי הגומלין עם האחר.

עבודתה פורצת הדרך של מרי דאגלס הדגימה כיצד השימוש באנלוגיות גופניות בחיי חולין ובטקסי קודש משרת את הצגת הסדר החברתי הדומיננטי כ"טבעי" וכשואב מן הטבע את מקור סמכותו ותוקפו.⁵⁸ מחקרם של ון גנפ וטרנר על טקסי מעבר חיזק את ההכרה בגוף כיחידה המעצבת תהליכים אישיים וחברתיים מחד

57. K. Corbett, "More Life: Centrality and Marginality in Human Development", *Psychoanalytic Dialogues*, 11(3), 2001: 320; M. Dimen, *Sexuality, Intimacy, Power*. Hillsdale NJ: The Analytic Press, 2003, p. 86; A. Harris, "Gender as a Soft Assembly: Tomboys' Stories", *Studies in Gender and Sexuality* 1(3), 2000: 232

58. מרי דגלס, טוהר וטכנה, תל אביב: רסלינג, 2004, עמ' 28, 38.

גיסא, ומעוצבת על ידם מאידך גיסא.⁵⁹ מישל פוקו העמיק והרחיב תובנות אלו במחקריו, וטען שיש לחקור את הגוף כאובייקט פוליטי במונחים ובהקשר של יחסי כוח בחברה. במחקריו תיאר פוקו את המתודות והדיסציפלינות של עיצוב הגוף האנושי והשליטה בו מהתקופה הקלאסית ועד ימינו. עבור פוקו, הדיסציפלינה היא האנטומיה הפוליטית של הפרטים, היות שהיא נמצאת בכל מקום וסוד כוחה הוא בחוסר המודעות של הסובייקט להיותו נשלט על ידה.⁶⁰ על פי תפיסה זו, הגוף החומרי, הטבעי-כביכול, שבוי בידי החברה המעצבת אותו בתואם קפדני ובכפוף לדרישות כלכליות וחברתיות. כך, בתהליך האחדה, אינטרסים חברתיים הופכים לחלק בלתי נפרד מהגדרתו העצמית של הסובייקט ומהדימוי הגופני שלו. תהליך זה מתווך על ידי דפוסי שיח ומודגם בהתנהגויות (לדוגמה, קוד לבוש ויציבה, נוהגי התעמלות ואכילה וכיו"ב) המכוונות להגשמת אידיאל הגוף החברתי. הגוף הממושטר מתקף את הנורמות שנשמע להן, וכל העת אינו מודע לשיעבודו. התעצמות ה"רפואה אסתטית" משקפת את הלחץ המופעל על הפרט להתאים את עצמו לתכתיבים חברתיים כנתיב להבטחת אהבה וביטחון.⁶¹

ג'ודית' באטלר, כמו פוקו, רואה את השיח כממלא תפקיד מכריע בכינון מושא התייחסותו. באטלר טובעת את המושג "פרפומטיביות", ובאמצעותו מאתגרת ומגדירה מחדש את אופן תפיסתנו את החומרי והטבעי.⁶² בחקירותיה את המיניות

59. ויקטור טרנר, "לימינליות וקומיוניטיס", בתוך: ו. טרנר, התהליך הטקסי: מבנה ואנטי-מבנה. תרגום: נעם רחמילביץ, תל אביב: רסלינג, 2004, עמ' 87-102; A. Van Gennep, *The Rites of Passage*, London: Routledge & Kegan Paul, 1960, pp. 11-18

60. מישל פוקו, לפקח ולהעניש, תרגום: דניאלה יואל, תל אביב: רסלינג, 2015, עמ' 193.

61. Lemma, *Under the Skin*, pp. 42-56

62. J. Butler, "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory", *Theatre Journal* 40(4), 1988:

והמגדר ובביקורתה על המתווה ההטרסקסואלי טוענת באטלר שהסובייקטיביות המינית - הגברית והנשית - היא תוצר של אורחות גופניות שהחברה מכתיבה. על פי תפיסתה, ההכרזה על מינו של יילוד אינה תיאור של עובדה אלא פרקטיקה המכוננת אותה. החומריות עצמה היא מלאכותית, מעוצבת בהדרגה עד להשגת אפקט של גבול, קביעות ויציבות.

מושג ה"הביטוס" של בורדייה מדגים את ההטבעה התרבותית על פני הגוף מעבר לתחומי המגדר. ההביטוס הוא "הבניה מבנה", מערכת של דיספוזיציות ועקרונות, אשר מייצרת ומארגנת פרקטיקות וייצוגים המבוצעים ומיושמים ללא כוונה מודעת.⁶³ ההביטוס נוצר על סמך מה שנלמד והופנם במהלך ההיסטוריה של הפרט, ונישא באופן לא-מודע בגוף ובאורחותיו. הגוף משמש כאתר רישום ותיעוד מדוקדק של הבנות וציוויים חברתיים, ומספק לפרט חוויה של התמצאות ומיומנות חברתית. כגילום גופני, ההביטוס מתבטא כקומפלטנטיות שפתית ותרבותית, ומוטמע כתכונות, הרגלים וכישורים. ההביטוס שרירותי, אך נחוזה כטבעי ועוצמתי בהכוננת אורחות הפרט.

מובחנותו של הגוף מהנפש, מהעולם ומהאחר מאותגרת בהגותו הפנומנולוגית של מרלר-פונטי באמצעות המושג "גוף-סובייקט". על פי תפיסתו, הגוף הוא מדיום ההתקשרות של הסובייקט לעולם המצוי במגע מתמיד ורציף עימו. מגע זה מוחק ויוצר מחדש את גבולותיו של הגוף ביחס לעולם בתנועה של עיצוב והשפעה הדדיים. כך, לא ניתן ליצור הבחנות בינאריות בין

527. ראו גם: ג'ודית באטלר, קוויר באופן ביקורתי, תרגום: דפנה רוז, תל אביב: רסלינג, 2001, עמ' 40-41.

63. פייר בורדייה, שאלות בסוציולוגיה, תרגום: אבנר להב, תל אביב: רסלינג, עמ' 78, 113-114. ראו גם: גדי אלגזי, "לימוד הטבע הנלמד: עיצוב מושג ההביטוס בעבודתו של בורדייה", סוציולוגיה ישראלית 4:2 (2002): 410-401.

פנים לחוץ, ו"האחרות" תמיד נתונה זה מכבר כמרכיב בעצמיות המגולמת. העולם הוא למעשה רצף של חומריות שלא ניתן לחלץ ממנו בטבעיות גוף מובחן, והאדם הוא רשת של יחסיו עם העולם.⁶⁴ בחטין מגדיר גם הוא את הסובייקט וגופו כנתונים להבניה של שיח ושל חברה. אל מול הכוח והריכוזיות של שיח סמכותני המגלם אינטרסים כלכליים ואידיאולוגיות מנחות, בחטין מציב את הקרנבל: כוח חברתי חיוני וחתרני אשר מערער את השיח הריכוני ואת ההבניה השגורה של התודעה והגוף ומשיב להם משהו מחירותם.⁶⁵ הקרנבל מגלם רשת סימבולית של צורות חישה קונקרטיות, אשר נארגה במשך עידנים באמצעות אירועי פסטיבל ושוק ספונטניים. מודגש בו הקיום המרחבי והזמני של האדם, גשמיותו וחושניותו. הגוף הקרנבלי מוצג עם הפרשות מוגזמות, איברי מין נפוחים ותיאבון ללא שובע. איכויות הגוף הפנימיות – המעיים, הדם, הלב ושאר איברים – ממוזגות בחיצוניות ומאירות את המעטפת הגופנית כרופפת ואשלייתית. הגוף של הקרנבל אינו זהה לגוף הביולוגי של פרט כלשהו. מדובר בגוף האנושי כולו, גוף אל-מותי, שלידה ומוות ספציפיים אינם אלא שלבים בתהליך יצירתו והתגשמותו. גוף זה מקשר בין פרטים ודורות, הוא קוסמי ואוניברסלי ויכול להתמזג עם גופים טבעיים, עם הרים, נהרות ואיים.⁶⁶ המרת גוף הקרנבל בשלל גופים מובחנים היא המקבילה הגופנית של הניכור והעדר הוויטליות שהאידיאולוגיה מחוללת בסובייקט ובקהילתו.

כפי שניתן לראות מסקירה קצרה זו, החשיבה הפסיכואנליטית

Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, London: 64

Routledge & Kegan Paul, 1962, pp. 63-69, 450-452

Bakhtin, Mikhail, *Rabelais and His World*, 1984, in: Morris, Pam (ed.), 65

The Bakhtin Reader: Selected Writings of Bakhtin, Medvedev and

Voloshinov, London: Arnold, 2003, p. 196

שם, עמ' 228-230, 234. 66

המסורתית והפילוסופית-חברתית מגיעות למסקנות שונות בחקירת כמה ממדים מהותיים בגופו של הסובייקט. הפסיכואנליזה מזהה גבולות גוף מובחנים עם בריאות, רואה את תשוקות הגוף כמעוצבות על ידי הטבע ומדוכאות על ידי החברה ואת ההתפתחות כתנועה ליניארית; ואילו ההבנה החברתית רואה את התשוקה כמעוצבת בידי האחר, את מובחנות הגוף כפיקציה אפשרית ואת מתווה ההתפתחות הפסיכואנליטי כתכתיב אידיאולוגי. בהמשך המאמר אציע מסגרת התייחסות שמאפשרת להמשיג את ההבניות השונות כרגעים, כמצבי היות שונים בתהליכי ההתפתחות והטרנספורמציה של הסובייקט המגולם.

הגוף הלאקאניאני

מתווה ההתפתחות הלאקאניאני

בתיאוריה של לאקאן נראית חלוקה של הנפש לשלושה סדרים: ממשי, דמיוני וסימבולי: הסדר הדמיוני נשען על ייצוג תפיסתי חזותי בפרט, והמגע הדמיוני עם הזולת מתאפיין באמביוולנציה, בתנועה בין התאהבות, יריבות ושנאה; הסדר הסימבולי מגולם בייצוג ורבלי, ונכללים בו מבנים ונורמות תרבותיים ותצורות שונות של מוסר ויצירה, ועל פיו הסובייקט מנהל את מגעיו עם האחר "הגדול": השפה, החברה והחוק; הסדר הממשי חומק מייצוג, הוא מתקיים ברווחים בין המילים, מחוץ לטווח הראייה, ואינו ניתן להטמעה רגשית ומנטלית. הממשי הוא הטראומה, החזרה הכפייתית, גרעין ההתענגות בלב הסימפטום. לאקאן הדגיש את קיומם המשולב והבלתי ניתן להתרה של שלושת הסדרים ואת פעולת הנפש ראה כמכוננת בקשרי המעבר, ההשלמה והצרימה ביניהם. להלן אפרט את אפיוני הסדרים אגב תיאור מתווה ההתפתחות הלאקאניאני.

עבור לאקאן, בן האנוש נולד טרם זמנו כשהוא חסר אונים

ונתון בתלות מוחלטת באחר. היילוד חווה את עצמו כמפורק וחסר, כאיבר שניתק מגופה של אימו. בתוך החוויה האימתנית הזאת מוגשת לו בבואתו במראה. ברגע של אושר, התינוק מזהה את עצמו עם בבואתו ומזהה עם השלמות והאינטגרטיביות של הדימוי המשתקף בה.⁶⁷ זיהוי זה אינו אלא טעות בזיהוי, טעות אשר מקבעת ניכור עמוק בלב עצמיותו המתפתחת: ראשית, ישנו פער עצום בין בבואת המראה האחדותית ובין חווייתו הפרגמנטרית של התינוק; שנית, הבבואה רוויה בתשוקה ובנרטיבים של אחרים: "מי זה בראי? חזק כמו אבא? חכם ויפה כמו אימא?" כך, מראשית חייו, מסמנים עמוסי תשוקות זרות מגדירים ומעצבים את האגו הילדי ואת דימוי הגוף שלו. מסמנים אלו בממדס החומרי מוטבעים בגופו של הסובייקט המתהווה ומכוננים את הבסיס הקונטינגנטי של חווייתו. לאקאן מכנה את ההטבעות הראשוניות האלה "single/unary traits", להלן: תכונות יחידניות.⁶⁸

אף שהתינוק מזהה את עצמו עם הדימוי במראה, איכויות הדימוי כישות חיצונית אינן נעלמות, והוא נחוה כמאיים על מובחנותו של התינוק ומעמדו. התינוק מתחרה בדימוי ומקנא בו, נלחם ומאוהב בו בו־בזמן. נוסף על כך, בהדרגה הוא מכיר בכך שתשוקתה של אימו הנוכחת־נעדרת אינה נתונה רק לו, ו"שם־האב" הופך למסמן

67. ז'אק לאקאן, "שלב המראה כמעצב הפונקציה של האני כפי שהיא מתגלה לנו בהתנסות הפסיכואנליטית", בתוך: כתבים, תרגום: ג' ברוך, תל אביב: רסלינג, 2015, עמ' 93.

68. בהקשר של כינון סובייקטיביות, לאקאן משאיל את המושג הפרוידיאני "ein einziger Zug" כדי לאפיין את ההטבעה כתכונה היחידנית (single) trait (ראו: Jacques Lacan, *Identification* (Book VIII) C. Gallagher (trans. from unedited French typescripts), 1960-1961, retrieved from: <http://www.lacaninireland.com/web/wp-content/uploads/2010/06/THE-SEMINAR-Jacques-Lacan-OF-;JACQUES-LACAN-VIII.pdf>, 7.6.1961; Lacan, *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis* (Vol. Book XI), A. Sheridan (trans.), New York and London: Norton, 1981, p.141

של מושא תשוקתה.⁶⁹ הכרה זו מפגישה מחדש את הפעוט עם החסר האימתני שעימו בא לעולם, אך יש בה גם ערך התפתחותי מהותי; שכן ברגע טרנספורמטיבי זה הוא הופך ממושא תשוקתה של האם לסובייקט חושק. כעת הוא פונה אל האב, כאחר אשר יכול להשיב לו את אשליית שלמותו ולספק את חוסריו.

כניסתו של שם-האב לעולמו של הילד מניעה שני אירועים: ראשית, הילד מוותר על היותו מושא התשוקה של האם, ממיר את היותו פאלוס באפשרות של בעלות עליו; שנית, עם היציאה מההתמזגות עם אימו נכנס הילד לסדר הסימבולי ונעשה מנוכר בשפה. בממלכת החוק והשפה שבוי הסובייקט בצורות ובתבניות שקדמו לו, שעליו להתאים את עצמו לתכתיביהן. ההעדר שהוא נס מפניו יתקבע במרחק הנצחי בין המסמן למסומן. הפרידה מהאם והניכור בשפה הם מרכיבי הסירוס הלאקאניאני, אשר שם קץ להתענגות הראשונית שחלקו האם והילד. הסירוס יותיר את הסובייקט בכמיהה אין-סופית לאשליית התאחדות מחודשת עם האובייקט האבוד שלו, על ההתענגות האסורה הכרוכה בו.

אשליית ההתמזגות הראשונית מודחקת בדמות ה"פנטזיה הבסיסית", אשר משמשת כתשתיתו והבנייתו של הלא-מודע.⁷⁰ נוסחת הפנטזיה - $\$ \diamond a$ - מבטאת את הקשר של הסובייקט החסר (S) לחלק שנפרד ממנו והותיר אותו חסר (a). בהתמזגות חושק הסובייקט להשלים הן את עצמו והן את האחר. במובן זה, אובייקט a מסמל בה בעת את החסר של הסובייקט ושל האחר, והפנטזיה

Jacques Lacan, *The Formations of the Unconscious* [Seminar V], C. 69 Gallagher (trans. from unedited French typescripts), 1957-1958, retrieved from: http://www.valas.fr/IMG/pdf/THE-SEMINAR-OF-JACQUES-LACAN-V_ formations_de_1_in.pdf, 15.1.58

Jacques Lacan, "The Subversion of the Subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious", in: *Ecrits: A Selection*, A. Sheridan (trans.), London: Tavistock, 1997 [1960], pp. 312-314

מגלמת את ההתענגות חסרת הגבולות שתתאפשר עם השגתו. בגרסתה האדיפלית, הפנטזיה מבטאת את תשוקתו של הסובייקט לבן המגדר השני, כאובייקט a, כמי שיכול לכוונן בו שלמות. ההעדר וההתענגות המגולמים באובייקט a ובהשגתו יכולים להיות ממוסכים באי־ספור מופעים דמיוניים מתחלפים: אוטו, דאודרנט, מסע לחו"ל, הישג וכיו"ב.

הפנטזיה משמרת את אשליית ההתמזגות עם האובייקט האבוד ובו בזמן מאפשרת לשמר מרחק נכון ובטוח ממנו. אמנם הסובייקט שואף להתמזגות עם הגורם שמחולל את תשוקתו, אך בפועל התמזגות מעין זו מסמנת את מותו הסימבולי, שכן היא מפרקת את המובחנות שהשיג עם פרידתו הראשונית מאימו. הפנטזיה קובעת את אופיו של הדחף: גורלו לחוג סביב האובייקט, כאשר הסיפוק מצוי בתנועה הסיבובית החזרתית אשר מעגנת ומבנה את הסובייקט ואת תשוקתו. במובן זה, מציין לאקאן, גם הקשר המיני הוא בלתי אפשרי ואינו ניתן למימוש.⁷¹

"חציית" הפנטזיה מסמנת את היכולת של הסובייקט להשתחרר מהכבלים הנוקשים המקבעים את תשוקתו. החצייה חושפת את ריקנותם של המופעים הדמיוניים של אובייקט a, את הרעב האי־סופי שמציבן כמשאות נפש. לרגע קט מתגלה הממשי, נחשפת הריקנות בלב ההוויה. הפנטזיה הדמיונית תכוונן בהכרח בשנית כדי לעגן ולהבנות את הסובייקט, אך ההכרה בריקנות תקרב להשלמה עימה, תפטור את אובייקט התשוקה העתידי ממחויבותו לרפאה ותכוון את הסובייקט מהיבלעות בתשוקת האחר אל עבר התענגותו הייחודית.

כפי שתיארתי קודם, הסובייקט מכוונן באמצעות מסמניו של האחר. המסמן נושא מסר ותשוקה של אחר, אך השפעותיו הגורליות

71. ז'אק לאקאן, הסמינר ה' 20: עוד, תרגום: י' מירון ול' לב. תל אביב: רסלינג, 2005 [1972], עמ' 108.

נטועות דווקא באופיו החומרי־ממשי. בחומריותו, המסמן מחולל השפעות עמוקות המוטבעות בגופו של הסובייקט כ"תכונות יחידניות", מקריות, חסרות משמעות ובלתי הפיכות. חומריות המסמן נתונה בניגון הייחודי וחסר המובן של אם פרטיקולרית לילדה. ניגון זה מעצב את גרעין ההתענגות של הילד, וזה נוטע את עצמו בטבורו של החלום וכליבו של הסימפטום. גרעין זה אינו נושא מובן שיש לפענחו או ידע שניתן לחשוב אותו.

מבחינה התפתחותית, הקשירה הראשונה בין הסדר הממשי, הדמיוני והסימבולי נעשית באמצעות שם־האב. תהליך הסובייקטיפיקציה, לקיחת הבעלות של הסובייקט על תשוקתו, כרוך בפרימת הסדרים ואיגודם מחדש באמצעות שם הסובייקט, באמצעות התו היחידני הייחודי לו והמוטבע בגופו. ה"סינטום" הלאקאניאני הוא הקשירה המחודשת בין הסדרים, קשירה המסתמכת על גרעין ההתענגות המצוי בליבו של הסימפטום.⁷² כך חורג לבסוף הסובייקט משדה ההתייחסות והמשמעות של האחר ומעגן את עצמו באופן פרטיקולרי בגופו.

הגוף הסימבולי, הדמיוני והממשי

ההסדרים הלאקאניאנים מגדירים את חיי הנפש, וניתן באמצעותם לתאר גם את חייו המרובדים של הגוף כישות אורגנית, פסיכולוגית ותרבותית, במונחי הסדרים הממשי, הדמיוני והסימבולי בהתאמה.⁷³

Jacques Lacan, *Le Sinthome* [Seminar XXIII], J.A. Miller (ed.), L. 72
Thurston (trans.), 1975-1976, retrieved from: <http://www.lacanonline.com/index/wp-content/uploads/2014/11/Seminar-XXIII-The-Sinthome-Jacques-Lacan-Thurston-translation.pdf>, 9.12.1975

73. Colette Soler, "The Body in the :ראו: לאקאניאנית, Teaching of Jacques Lacan", *Journal for Freudian Analysis and Research* 6, 1995: 6-30; Verhaeghe, Paul, *Beyond Gender: From Subject to Drive*, New York: Other Press, 2001

הממד הסימבולי של גופנו מוגדר על ידי נורמות של פעולה, הופעה, משטרי חישה וביטויי תשוקה. זה הגוף הנושא ומגלם, כהביטוס, את אורחותיה וטעמיה של הקבוצה שעיצבה אותו. זה הגוף שנעתר לדיסציפלינה הפוקויאנית ולמגדור הבטלריאני. גוף זה משעה את המודעות לגוף האורגני ולתפקודיו הבסיסיים, מעניק מופע "טבעי" לכינון השרירותי, הרעוע והפרדוקסלי של גופנו ושל גוף המציאות המוכרת לנו.

הממד הדמיוני של גופנו מאפשר חוויות של קביעות ויציבות וכן חוויות סינגולריות ומובחנות מאחרים. הגוף הדמיוני ממלא את הפונקציות שהגדיר אנזייה ל"אגו-עור"; הוא מאפשר חוויה של קוהיסיביות, קואורדינציה ושליטה, ומשעה את עובדת חדירותנו. ממד זה מתרגם רישומי חוויות ביוגרפיות לשפה של דימויי גוף וקובע את המידה שבה הסובייקט חש מעוגן בגופו. הגוף הדמיוני מגלם את היחסים עם תשוקתו של האחר, ומציית לקיבוע ולחזרתיות שמכתיבה הפנטזיה הבסיסית.

גופנו הממשי הוא בעצם גופנו האחר, הפרגמנטרי והפרוץ. הוא מתגלה בפציעה ובטראומה, במצבי הלם ודיסוציאציה, בחוויות לידה ומוות. הגוף הממשי הוא לעולם גולמי, אלביתי וחמקני, הוא בו בזמן מושך ומהפנט, דוחה ורחוי. לא ניתן לדבר עליו באופן מקיף או קוהרנטי, שכן ההיגיון המסדיר אותו קודם לשפה ומצוי מעבר לה.

היחס בין ממדי הגוף השונים ניתן להמשגה גם במונחים של ביטויים אופייניים של תשוקה והתענגות. הגוף הדמיוני-סימבולי מעוצב על ידי המסמן הפאלי (שם-האב) והסירוס, אשר קוטע ללא תקנה את ההתענגות הגולמית של אם ותינוק. סירוס זה ממיר לעד את הביולוגי בתרבותי וגוזר את גורלה הטראגי של התשוקה, שלעולם לא תסופק. גורל זה מוסווה על ידי אשליית ההרמוניה המתעתעת של הפנטזיה הבסיסית, על ידי אמונתו הכוזבת של הסובייקט ששלמותו תימצא בכן המגדר ההפוך לשלו. לסובייקט המסורס, המדבר, נותרו רסיסי התענגות. ההתענגות מופיעה בחוויות קצה,

במפגשים עם הטראומטי ועם הבלתי ניתן לניסוח, בהקשר של עבירות וחציית גבולות. ההתענגות נתונה כמתח, ככפייה וככאב, וחושפת ממד שלם וחבוי של האורגניזם. היא מכתיבה אובדן שליטה וגבולות ומאיימת על שלמותם של הסובייקט ושל מציאותו המוסדרת. יש בה אימה ואושר שעוצמתם מבחינה אותה מהסיפוק הליבידינלי המותר בממדי הסימבולי והדמיוני.

התשוקה היא בבסיסה היעדר, ואילו ההתענגות מוגדרת בחוויה גופנית נוכחת. התשוקה מגלמת כמיהה לאובייקט האבוד, לאחר, ואילו ההתענגות אינה מכוונת לדבר ונטועה בהוויה, בגוף החי. גרעיני ההתענגות ספונים בגוף ובסימפטום, וחוייתם מתאפשרת כסודרי הייצוג מתערערים. הסובייקט מפוצל בין הקוטביות של תשוקה והתענגות, כאשר הפנטזיה והעונג הרגיל חוצצים בינו לבין התענגותו הממשית.⁷⁴ שם-האב הוא המסמן הראשוני אשר קושר בין הסדרים ומגדיר את איזוני התשוקה וההתענגות. במהלך התפתחותו בד בבד עם ערעור זהותו הסימבולית והדמיונית, יכול הסובייקט להמיר את שם-האב בשמו שלו, כגינטום, כגורם המאגד את הסדרים וקובע איזוני תשוקה-התענגות חדשים המעוגנים בגופו ומחוץ לשדה המשמעות של האחר. אם כן, בחשיבה הלאקאניאנית גבולות הגוף הם מלכתחילה אשליה, אשליה מנחמת הממירה חוויה של חסר, ריקנות ופירוק; ההתפתחות הגופנית אינה מוגדרת על פי מתווה טבעי אלא מצייתת לתשוקות של האחר, והמתווה האדיפאלי שמכתיב שם-האב הוא מתווה אידיאולוגי המבטיח לשווא שלמות וניתן להמרה.

Lacan, "The Subversion of the Subject", p. 322 .74

פרנזן: הסובייקט בין ממדי זהותו וגופו

להלן אציג ניתוח של הספר חירות, הנשען על היגיון ומושגים לאקאניאניים. הספר עוקב אחר חייה של משפחת ברגלנד: וולטר ופטי, חברם הקרוב ריצ'רד, וילדיהם ג'ואי וג'סיקה. דמויות אלו מוגדרות במונחי זהותם ותפקידיהם הסימבוליים (הורה, פוליטיקאי, פעיל בתנועה חברתית), התקשרויותיהם הדמיוניות (יחסי התאהבות, יריבות, אהבה וקנאה) והיתקלויותיהם עם הממשי (טראומה, פציעה, מוות, מיניות פולימורפית). את ההתפתחות והטרנספורמציה הדרמטית של הדמויות אתאר דרך הדגמת תפקיד הגוף הממשי בערעור זהות סימבולית ודמיונית והאופן שבו הספר חוקר את גבולות הייצוג והמסמן. הניתוח מכוון להציג מארג משולב של תובנות פסיכואנליטיות ופילוסופיות-חברתיות בהבנת תהליכי סובייקטיפיקציה ושינוי, ולאפשר הערכה מחודשת של סימפטומטיקה פסיכואנליטית לאורו.

הזהות הסימבולית וסדקיה

הספר נפתח בתיאור האצולה המקומית של שכונת היוקרה רמזי היל, עת היא קוראת בניו יורק טיימס על מעלליו של התושב לשעבר וולטר בושינגטון. ארבע נקודות גיאוגרפיות-סימבוליות מסומנות עבור הקורא: וושינגטון הפוליטית, ניו יורק הליברלית-תרבותית, רמזי היל היוקרתית והשורשים הכפריים של וולטר במערב התיכון.⁷⁵ בדמותו, וולטר מקשר בין המיקומים השונים: ברמזי היל הוא "יורק יותר מגרינפיס" (שם), מרוחק באופנתיותו ובתחכומו משורשיו הכפריים; בושינגטון הוא חבר לאיל הון כורה-פחם ואבדה יושרתו, ומניו יורק יוצאת בשורת שיפוטו.

הקורא, כמו תושבי המקום, מתקשה ליישב את גלגולי דמותו

75. ג'ונתן פרנזן, חירות, תל אביב: עם עובד, 2012, עמ' 11.

של וולטר מעבר למיקומים אלו, ושאלת הסובייקט מתנסחת במלוא חריפותה: האם יש לסובייקט מהות פנימית או שמא אין הוא אלא תבנית נוף ייצוגיו? עלילת הספר מגלמת את החקירה המתבקשת משאלה זו, ובמהלכה מסתמן מיקום גיאוגרפי נוסף: אגם "אין-שם", מיקום שבולט בהעדר ייצוג, שמתגלה כמקום הופעתו של הממשי. פרנזן חולק כבוד לייצוג בעיצוב ובהנעת חיי הסובייקט, אך אומד את משקלו אל מול מה שחומק ממנו ביצריותו, בעוצמתו, בחריגותו מהנורמטיבי.

הפרק הפותח, "שכנים טובים", הוא אקספוזיציה לחייהם של גיבוריו - החברה האמריקאית, וולטר ופטי, וילדיהם ג'ואי וג'סיקה. אלו מוצגים לקורא במונחי זהותם הסימבולית, נקודת המוצא לדרמה הנפרשת בספר. וולטר ופטי הם "חלוצי" האצולה האורבנית, משקמים את שכונתם בדמותם. עבר ומסורת מפוארים מגולמים במילה "חלוצי", אך השימוש בה מתגלה כאירוני עת מתגלים האתגרים של וולטר ופטי: השתקת בליינים מרעישים בלילה וארגון "משימותיה" של פטי, הכוללות קניות ושתיית יין בערב.⁷⁶

פטי היא "נשואית קורנת של אבקנים סוציו-תרבותיים, דבורה מסבירת-פנים";⁷⁷ "אמא מושלמת",⁷⁸ ה"נושאת את נטל יומה" בפתרון שאלות "אקטואליות": "האם תנועת הצופים בסדר מבחינה פוליטית? האם בורגול הוא באמת דבר הכרחי? ואיפה ממחזרים סוללות?"⁷⁹ פטי לעולם תאמר ותעשה את הדבר הנכון, היא בעלת טעם מצוי, וחבר משפחה המוזמן לאכול בביתה מהרהר: "כן, ארוגולה, הוא בהחלט שב לחיק האצולה".⁸⁰ וולטר הוא חובב טבע, שוחר תרבות, נדיב ונעים הליכות. הליברליות של וולטר ופטי

76. שם.
77. שם, עמ' 12.
78. שם, עמ' 17.
79. שם, עמ' 12.
80. שם, עמ' 400.

מוקפדת, מחשבת תגובה נאותה עת "אישה שחורה ענייה מאשימה אותך שהרסת לה את השכונה".⁸¹ בסיכום תמציתי של שכניהם, "הברגלנדים [...] ליברלים אכולי אשמה, [...] חסרים את אומץ הלב היאה למעמדם המיוחס".⁸²

בהנגדה סטריאוטיפית ובינארית מוצגת שכנתם של הברגלנדים, קרול, אם חד-הורית לביתה קוני. קרול מעשנת, מחמצנת, מדביקה ציפורניים מלאכותיות, ובין פשעיה - צריכת "מזון מעובד להחריד".⁸³ היא מתנהלת בוולגריות קולנית, ולימים מוצאת אהבה אמיתית עם בלייק, "פחית בירה בידו" ועל מכונתו סטיקר עם הכיתוב "אני לבן ואני מצביע".⁸⁴ בלייק משפץ את ביתה של קרול ברעש רב ומזעזע את פטי ב"הכרזת המלחמה" שלו על עצים שנכרתים בשטחו ללא הבחנה.⁸⁵

וולטר ופטי נמלטו שניהם ממשפחות המקור שלהם. בפרקטיקת חייה פטי מגלמת היפוך לחייה של אימה, פוליטיקאית ליברלית-מקצוענית בניו-יורק. פטי אנטי-קרייריסטית, מושקעת בילדיה וסולדת מפוליטיקה.⁸⁶ וולטר, בניגוד לאביו השיכור והמחוספס,⁸⁷ הוא סובלני ומכבד ביחסיו עם כל סובכיו. הסדר הסימבולי, עם החירות-לכאורה שהוא מציע מכבלי הדמיוני, משמש לוולטר ולפטי כמקלט. אך עד מהרה פרנזן מדגים את קריסתם של סדריו. ראשית, פרנזן מאתגר את הסדר הבין-דורי המקובל. פטי מתוארת באגביות כמאוהבת בבנה, מספרת עליו בהערצה "כבחורה שמקטרת על החבר האיריש והחתך שלה". ג'ואי מכנה את אביו

-
- .81 שם, עמ' 12.
 - .82 שם, עמ' 15.
 - .83 שם.
 - .84 שם, עמ' 26.
 - .85 שם.
 - .86 שם, עמ' 15.
 - .87 שם, עמ' 23.

"אחי", וולטר מנהל עימו ויכוח "אם משפחה היא דמוקרטיה או דיקטטורה רחומה".⁸⁸ בלבול בין-דורי זה מספק את הרקע ואת התשתית ההתפתחותית לעיגון המעורער של ג'ואי בסדר הסימבולי. שנית, מעורעת הבינאריות הליברלית-רפובליקנית. הליברליות איננה מוותרת על נוחיות בורגנית אמידה, המיוצגת ב"קליק השוודי המשכנע" של מכונית וולבו יוקרתית.⁸⁹ שכנה אקטיביסטית חושדת ביסוד "אנוכי, תחרותי, ורגניסטי"⁹⁰ בפטי הליברלית, ודווקא קרול, זוגתו של רפובליקני סטראוטיפי, מועסקת במנגנון הדמוקרטי וחושפת בתאווה את שחיתויותיו.

איי-הסדר אינו מוגבל לסימבולי. "כולם" יודעים שג'ואי ושכנתו קוני בת ה-12 מקיימים יחסי מין, אך אינם מפרים את עיוורונם של הוריו. ג'ואי בן העשרה עוזב את ביתו ועובר לגור עם קרול, בלייק ואהובתו קוני. בלייק מרחיב באורח לא חוקי את ביתו, ופטי בקנאתה ויגונה על בגידת בנה חותכת באישון לילה את צמיגי הטנדר של בלייק. אין דין ואין דיין בסטינג הפסטורלי, והפולימורפיות הרוחשת תחת סדרי הטוטם והטאבו נחשפת. פרנזן מבהיר בפתיחה: המציאות אינה מתיישבת יפה עם קטגוריות סמיוטיות, בינאריות ומסודרות. אלימות, נטישה ועקירה עמידים להבניה, עיקשים במשמעותם הסגולית האטומה.

המסך יורד על פרק הפתיחה כשפטי וולטר המובסים נפרדים לשלום משכניהם ופניהם לווינינגטון הבירה. כותרת הפרק: "שכנים טובים", נתפסת כמלוא האירוניה שלה, ומדגימה את הפער הנפרש בין מסמן למסומן. השכנים אינם טובים: עינם צרה, וסופם להמיט אסון זה על זה. חווייתו של הקורא מהדהדת את מה שיחוש ג'ואי בנוגע למעורבותו במלחמה בעירק - הוא סמך על המספר,

88. שם, עמ' 16-17.

89. שם, עמ' 12.

90. שם, עמ' 16.

גם כשהעובדות דיברו אחרת.⁹¹ מילים מתעתעות. המספר/הממסד/ האחר הגדול אינו יודע-כול. חייו של הפרט חורגים מעבודת הייצוג שמכתיבה כיצד נתפוס את העולם.

הזהות הדמיונית וייסוריה

בניגוד לזהויות הסימבוליות הנזילות, חומרי הסדר הדמיוני מספקים לעלייה שלדה איתנה של יחסי יריבות, התאהבות וקנאה בין פטי, וולטר וחברם הוותיק ריצ'רד. כל שחקן במשולש הרומנטי משמש כבואה של שני יריבו/אהוביו, וככול אליהם בכוחה הבלתי מתפשר של הפנטזיה הבסיסית. וולטר מתואר כדמות מראה הפוכה של ריצ'רד: "איזה גאון ממשדד המעונות שיבץ נער כפרי אחראי עד כאב ממינסוטה באותו חדר עם גיטריסט אנוכי, נוטה להתמכרויות וחסר אחריות".⁹² ריצ'רד דומה ל"מועמר קדאפי", גבריותו ויצריותו עומדים בהיפוך לחיזורו ובהירותו של וולטר, המחויב בנפשו ובגופו להציל את כדור הארץ.⁹³

הקשר המיני הבלתי אפשרי מודגם ביחסיהם של וולטר ופטי. וולטר "נאלץ לזנוח את חלומותיו [...] בגלל המחויבות הכלכלית להוריו",⁹⁴ ובהמשך חייו מוותר על חלומותיו על מנת להגשים את חלומותיה של פטי.⁹⁵ כמחאה נגד אביו השתיין, תשוקתו של וולטר מתקבעת בתפקיד גואל של נשים שהמציאות מאיימת להשמידן: אימו, פטי ואימא אדמה. וולטר מזהה ש" [...] במרכז הווייתה של פטי נפערה ריקנות", ומגדיר את "ייעודו בחיים [...] להשתדל

91. שם, עמ' 449, 496.

92. שם, עמ' 80.

93. שם, עמ' 141.

94. שם, עמ' 143.

95. שם, עמ' 119.

כמיטב יכולתו למלא אותה באהבה",⁹⁶ "למלא אותה בהערכה עצמית ובתשוקה".⁹⁷ "אף פעם זה לא ממש הצליח" מודה וולטר.⁹⁸ פטי היא הייצוג הדמיוני של הסיבה המחוללת את תשוקתו. דחפיו סובבים אותה ללא סיפוק מלבד זה המופק מהתמדתם.

פטי גדלה בצילים של אב מלא בוז ואם מסויגת. כספורטאית, היא נתפסת נחותה מאחיותיה היצירתיות. תשוקתה מתקבעת: לנצח. את אימה, את אחיותיה; להתחרות, לתבוע את עלבונה ולהשיג את ההערצה שנשללה ממנה בילדותה. יחסיה הלא-סימטריים של פטי עם אלייזה, המעריצה הפתולוגית שלה, ועם וולטר, שמעניק לה הערצה המרפאת את פצעי נעוריה,⁹⁹ נידונו לכישלון בשל האשליה שיש ביכולתם להתמודד עם שיברון ריקנותה. פטי ממקמת את האובייקט אשר יכול להשלים ולרפא אותה דווקא בבלתי אפשרי: ריצ'רד, חברו הטוב ביותר של וולטר.

ריצ'רד הוא אהבתו השנייה של וולטר, אהבה "ממבט ראשון".¹⁰⁰ כפי שאהבתו לפטי "כרוכה בהיותו אדם טוב",¹⁰¹ כך וולטר חושד בעצמו שהקשר עם ריצ'רד משרת מטרה דומה.¹⁰² בכינונו העצמי וולטר "זקוק לאח נוסף שהוא יוכל לאהוב ולשנוא אותו ולהתחרות בו [...] ריצ'רד [...] הוא אחיו [...] הגיבור [...] או היריב המסוכן".¹⁰³ ריצ'רד משיב לוולטר אהבה,¹⁰⁴ מתרחק מפטי אף שהוא נמשך אליה, כדי לא להרוס את חיי הנישואין של חברו הטוב ביותר.

96. שם, עמ' 371.

97. שם, עמ' 343.

98. שם, עמ' 371.

99. שם, עמ' 148.

100. שם, עמ' 152.

101. שם, עמ' 382.

102. שם, עמ' 159.

103. שם.

104. שם, עמ' 58, 190, 232.

לימים מחריף הממד התחרותי בין הגברים. ריצ'רד שמח בחברות עם וולטר "כל עוד הוא הבוס",¹⁰⁵ וולטר רגוע רק כאשר הוא "מנצח" את ריצ'רד.¹⁰⁶ וולטר מרגיש מוזנח כשריצ'רד מגיע לתהילתו,¹⁰⁷ ומתוודה שתמיד "[...] היה ביניהם משהו כמו הליכה על הסף, מין תחרות מי ימצמץ ראשון ויפגין מצוקה" בשל היעדרו של השני.¹⁰⁸ ריצ'רד מצידו חש "[...] נחות מולטר ומאויס ממנו. בוויטור על פטי [...]. התעלה לרגע לדרגת המצוינות של וולטר, אבל כל מה שקיבל בתמורה לטירחתו היה קנאה בחברו בשל בעלותו נעדרת סימני השאלה על אשתו [...]." ¹⁰⁹ ריצ'רד מגלה ש"בניגוד לשקרים שסיפר לעצמו הוא רצה את הנשים של וולטר לא למרות החברות ביניהם אלא דווקא בגללה".¹¹⁰

במחשבה ש"הדרך לנצח [...] היתה להתחתן עם הבחור הכי נחמד במינסוטה, להתגורר בבית [...] מעניין יותר מביתו של כל אחד מבני משפחתה [...] ולעשות כהורה את כל מה שג'ויס (אימה) לא עשתה".¹¹¹ פטי משקיעה את משאביה בשיפוץ אין-סופי של בית ויקטוריאני, מתעמלת בכפייתיות ושוקלת "לשפץ" את גופה שלה.¹¹² אובייקט תשוקתה נעלם ממנה מעבר לגלגוליו הדמיוניים, אך שב כל העת להתבייט על גופו האסור והנחשק של ריצ'רד.

משולש אהבה זה מדגים את דפוס היחסים הדמיוני, יחסי יריבות, התאהבות, אהבה, קנאה ושנאה, שמקיים הסובייקט עם כפיליו, עם בבואותיו, עם דימויי השלמות שהוא מכונן, על מנת

105. שם, עמ' 156.

106. שם, עמ' 161.

107. שם, עמ' 212.

108. שם, עמ' 151.

109. שם, עמ' 232.

110. שם, עמ' 236.

111. שם, עמ' 138.

112. שם, עמ' 374.

לשוב ולמוטטם, בניסיון לתפוס את מקומם. עוד מודגמת במשולש זה פעולתה הכפייתית של הפנטזיה הבסיסית והאופן שבו היא מכפיפה את הסובייקט למרדף הכפייתי אחר האובייקט האבוד שאמור לכונן את שלמותו. כפי שמראה לאקאן, הגשמת הפנטזיה מגלה את האובייקט המואדר באפרוריותו, ולתוך אפרוריות זו מתעוררים ריצ'רד ופטי באגם "אין-שם" לאחר הגשמת תשוקתם האסורה, לאחר נגיעתם בממשי.

המעבר, הלימינליות והגוף הממשי

אמריקה הפוסטמודרנית של פרנזן היא הטרוגנית, והריבוד בה נקבע במאבקים לרכישת הון כלכלי, תרבותי, חברתי, סימבולי. עמדות סובייקט חוברות סביב אינטרסים, שבות ומתפזרות. במהלך הספר נוצרות בריתות המעידות על הכאוס המצוי תחת הסדירות לכאורה של הסדר הסימבולי. כך, וולטר, "ירוק" ואידיאליסט, חובר למליארדר כורה פחם ומשחית קרקעות על מנת להציל בדרך עקלקלה ציפור שאיל ההון חפץ ביקרה. ריצ'רד ינרב לפרויקט את הונו הסמלי כרוקיסט ישר ומרדן בשל רצונו להפוך למאהב של פטי. ברית מוזרה נוספת נרקמת בין צבא ארצות הברית, מתעשרים-על-חשבון-מלחמות, ג'ואי וקוני ה"ענייה" בתפקיד המממנת, החוברים בעסקה מפוקפקת של סיפוק חלפים פגומים למשאיות הצבא בעירק.

הסובייקט מחפש את ייצוגו בעיניי האחר: ג'ואי חושש לתדמיתו בעיני חברו ג'ונתן;¹¹³ וולטר חרד לדמותו כפי שהיא משתקפת בעיתון ובעיני ילדיו;¹¹⁴ פטי ושכנתה קרול שוטחות כל אחת בתורה את טענותיה נגד האחרת כנהוג בפני חבר מושבעים.¹¹⁵ אך פרנזן

113. שם, עמ' 492.

114. שם, עמ' 531, 534.

115. שם, עמ' 30, 32.

מדגים את הכישלון ל'הסתתר' מאחורי ייצוגים ובריתות סימבוליות נזילות. כך, מסרבת זורן, פעילת איכות הסביבה, להיכנס עם וולטר תחת אותה מטריית ייצוג ומעמתת אותו עם עובדות ("אני מעוניינת בכלוך שבנחל").¹¹⁶ עסקה מלוכלכת נותרת מלוכלכת, וכשאידיאלים הופכים לפנטיים והמתודות מידרדרות בהתאם, אין המילים מייפות ואין הכותרות מטהרות. בפער המתרחב והולך בין מסמן למסומן הייצוג קורס, וכל דמות בספר ניצבת בפני אימת הממשי והאתגר להגדרה וייצוג מחודשים של זהותה.

אל מול כבלי הדמיוני וכישלון הקשר המיני במשולש הרומנטי וולטר-פטי-ריצ'רד, הזוגיות של ג'ואי וקוני מתכוננת מתוך הגוף הממשי, הפורם את סדרי הייצוג הדמיוני והסימבולי. פרימה זו מהדהדת את שלבי טקס המעבר המסורתי.¹¹⁷ בשלב הניטוק של הטקס מעורטל הפרט מכל סממני מעמדו החברתי. בשלב הלימינלי הפרט מצוי באזור ביניים, המקושר לדימויים של עירום, מוות, חשיכה, עובריות והתפרקות. השפלה טקסית מזכירה לו את אפסיותו, במנותק מהסדרים המעניקים לו זהות ומעמד.¹¹⁸ בשלב האחרון שב הפרט למבנה החברתי בתפקידו החדש. השלב הלימינלי נושא זיקה ל"אנטי מבנה" – מודל יחסים נעדר היררכיה, שוויוני, הנושא "איכות אקזיסטנציאלית"; [...] בשונה מהמבנה, הנושא איכות קוגניטיבית".¹¹⁹

ג'ואי: כמו אמו ואביו, ג'ואי מתחיל את חייו בהתנגדות לכל מה שמייצגים הוריו. אך כבר כנער מתגלות בו תכונות מהותיות של אמו, ובגופו מוטבעות תנוחות ושאיפות אצילותו המולדת. מילדותו מהלך ג'ואי בווייה-דולורוזה פרטית, המתגלמת בדמות אהובתו

116. שם, עמ' 381-382.
 117. טרנר, "לימינליות וקומיוניטס".
 118. פרנזן, חירות, עמ' 103, 105.
 119. שם, עמ' 127.

קוני, ייצוג טהור של ה"אנטי-מבנה". כילדה, קוני המאוהבת אינה מתעניינת בדבר זולת ג'ואי: "אני כבר יודעת מי אני [...] אני רק רוצה להיות אתך. זה כל מה שאני רוצה בחיים".¹²⁰ ג'ואי מבחין ב"אדישות המוזרה שלה לחוקים ולקונבנציות",¹²¹ ויודע "ששום חוק, מוסכמה, או עיקרון מוסרי לא מעניינים אותה כהוא זה נוכח העובדה שהיא נערתו הנבחרת ושותפתו לדבר עבירה".¹²² ג'ואי נמשך לאינטנסיביות ולהתמסרות הטוטלית של קוני.¹²³ קוני היא החיים, המין והמוות. מוחלטת וחד-משמעית, ממעיטה במילים, היא יודעת ליצור "שתיקה פתאומית, שתיקה מוחלטת בסגנון החור השחור".¹²⁴

אל מול ההכרל המעמדי ופטי הניצבת בזעם ובייאוש ביניהם, ג'ואי וקוני נתונים למיניות אינטנסיבית שהופכת אותם לזהים וממוזגים ב"מחוז הדמיון של זהויות מתמזגות באקט המיני".¹²⁵ בעולם זה "הדגדגן המגורה שלה תפח והגיע לגודל של עשרים סנטימטרים",¹²⁶ "גבו המתקמר היה גבה, שרדיו הקטנים היו שדיה. הם שכבו כגוף אחד [...] הוא הרגיש בגופו איך כל אחד מהם עיצב את אישיותו של רעהו".¹²⁷ המיניות של ג'ואי וקוני אינה מוסדרת במתווה הגניטלי, אפיוניה ביי-סקסואליים וגבולות הגוף בתוכה מיטשטשים.¹²⁸ עולםם כפוף ללוגיקה ייחודית, מתקיים כ"[...] חור התולעת במעטפת המציאות",¹²⁹ וממנו ג'ואי מגיח לאחר "רברי

120. שם, עמ' 266.

121. שם, עמ' 325.

122. שם, עמ' 281.

123. שם, עמ' 310, 361.

124. שם, עמ' 289.

125. שם, עמ' 292.

126. שם, עמ' 293.

127. שם, עמ' 291.

128. שם, עמ' 465-466.

129. שם, עמ' 292.

עמוק ומסומם¹³⁰ אל עולמו הסימבולי המוסדר: קולג' יוקרתי, שם הוא מתיידד עם נערים ממשפחות אמידות. ג'ואי רוצה לעזוב, אך תמיד חוזר, שב למצב הלימינלי, לאנטי-מבנה, לקוני.

המאבק בנפשו של ג'ואי מתגלם ביחסיו עם משפחתו של חברו לחדר, ג'ונת'ן. ג'ואי מזהה בביתו של ג'ונת'ן את הבית שהוא חולם "לגור בו לכשיתעשר".¹³¹ קסמו של הבית אינו בעושרו אלא בהונו התרבותי של האב, בקשריו החברתיים והפוליטיים.¹³² ג'ואי מתאהב באחותו של ג'ונת'ן, ג'נה היפהפייה והקרה. על פי הגדרת אחיה, ג'נה היא "מפלצת מפונקת עם עולם ערכים של מדוזה",¹³³ ושאיפתה האחת היא חיי מותרות מסוגננים. על אורחותיה, התנשאותה, חופשותיה היקרות, ג'נה היא התגלמות הפיכת ההביטוס לזהות. ג'ואי השאפתן מהפנט אליה: די בשמה לקשר אותה בתודעתו לתאומות בוש, "ולחגיגות הפרועות ולאמות המוסר הירודות שנרמזו בשם בוש".¹³⁴ קוני היא הנגיעה בהתענגות ובממשי, ואילו כוח המשיכה של ג'נה מגלם את תחביר התשוקה ו"נח בעיקר על חוסר האפשרות לדמיין שהוא יכול להשיג אותה אי פעם".¹³⁵

הרגע שבו ג'ואי מכריע בין ג'נה לקוני מהדהד את ההשפלות האופייניות לטקסי מעבר. ג'ואי, בחופשתו המסוגננת עם ג'נה, כורע מעל צואתו ובצחנה איומה מחפש את טבעת נישואיו לקוני, שבלע בטעות: "כשהוא הגיח מהשירותים עם הטבעת [...] הוא כבר היה אדם אחר [...] הוא האדם שחיטט בחרא שלו כדי להחזיר לעצמו את טבעת הנישואין שלו. הוא לא חשב שהוא האדם הזה, ולא היה בוחר להיות האדם הזה אילו היה חופשי לבחור [...] אבל

130. שם, עמ' 357.

131. שם, עמ' 296.

132. שם.

133. שם, עמ' 454.

134. שם, עמ' 272.

135. שם, עמ' 282.

היה משהו מנחם ומשחרר בלהיות מישהו ממשי, ולא סתם אוסף של זהויות אפשריות סותרות".¹³⁶ במקום הזה ג'ואי חובר לידע המצוי מעבר לסימבולי. העובדה באזור זה היא: "אילמת [...] ננעצת בתוכו מחוץ להישג ידן של המילים, כאילו הוא בלע איזה גוש של סכיני גילוח".¹³⁷ הוא מגדיר וחווה את עצמו במונחי גופו: "כמה מוזרה היתה המחשבה שרופן הקיבה והמעיי הקטן הם חלק ממנו בדיוק כמו המוח והלשון או הפין".¹³⁸ כאשר קוני מסמנת חתך בבשרה כדי לסמן כל ערב בשתיקה בת שבועיים ששורת ביניהם, ג'ואי יודע ש"דרכיה היו נסתרות אבל הוא הבין אותן".¹³⁹ ההתענגות הכואבת, האילמת, הנטועה בגוף, מכריעה את התקשרותם של ג'ואי וקוני.

פטי: במסמך אוטוביוגרפי-תרפויטי פטי מציינת בין טעויותיה את סירובה להיפרד מג'ואי ולוותר על ההתענגות שחלקה עימו. ג'ואי מנהל מלחמה מרה להיחלץ מתפקידו כמושא תשוקתה, ולאחר השעות עימה באגם "אין-שם" הוא עובר לגור אצל קרול וקוני. כאן מתחילה ההישמטות ההדרגתית של פטי מהחברה ומבריאותה הנפשית, ושנים מחייה אובדות במצב לימינלי של בוז, דיכאון ואלכוהוליזם. בדיכאונה נותר לה רק גופה, נחמה בהתעמלות אובססיבית, עור משני חסר חיות המאגד את קיומה. הרומן הכושל עם ריצ'רד קוטע את המרדף החזרתי אחר האובייקט האבוד, ופטי מתייצבת אל מול ריקנותה. היא מודעת לכך שתקוותה היחידה טמונה ביכולת לפרוץ את כלא קיומה האינדיווידואלי, "לצאת מעורה"¹⁴⁰ למען קבוצה¹⁴¹ שתוכל להזדהות עימה ולעמול למענה. מנעוריה התנחמה פטי באחוות הקבוצה הספורטיבית, אשר

136. שם, עמ' 484.

137. שם, עמ' 456.

138. שם, עמ' 438.

139. שם, עמ' 465.

140. שם, עמ' 423.

141. שם, עמ' 370.

עמדה כמזור אל מול הריכוז העצמי של הוריה. בקבוצה פטי משתחררת מקנאה וממעמד ויוצרת את החברויות היחידות שילוו אותה בחייה. בקבוצה פטי הופכת לחלק מגוף גדול משלה, נמזגת לשאיפה משותפת, לאהרה, לחיות המהדהדת את הגוף הקרנבלי של בחטין. האימא-מאמנת של הקבוצה עומדת לצידה של פטי לאחר שנאנסה, בעוד הוריה, מטעמים פוליטיים, מטאטאים את הפגיעה מתחת לשטיח.¹⁴² תחושת העוול של פטי "מוחשית יותר מגופה הכואב",¹⁴³ אבל "אפילו בערכים הכי גרועים היא הרגישה עטופה ומוגנת במשהו גדול יותר - בקבוצה, ברוח הספורטיבית [...]. ושאבה נחמה אמיתית מקריאות העידוד של אחיותיה לקבוצה".¹⁴⁴ לאחר פרידתה מוולטר ומריצ'רד מתנערת פטי מהאלכהוליים שגילם את מצבה הלימינלי ואת פרימת זהותה, ומתחילה לעבוד. היא מטפלת בתאומות ומגלה במגיעה עימן "עונג עמוק ומתמשך".¹⁴⁵ בהנחיותיה היא פונה לעבודה עם ילדים, וגם שם מגלה "עונג ביכולתה" "להחזיר... את המסירות המוחלטת, את האהבה הקשוחה ואת הרגלי עבודת הצוות שהמאמנות שלה העניקו לה בעבר. [...] היא יכלה לשכוח את עצמה ולהיות שוב אחת הבנות [...]".¹⁴⁶

רגע שיא בשנות הכפרה והבדידות עובר על פטי ליד אביה הגוסס: היא מגלה שהיא דומה לו בבוזו ובלעגו, ובעיקר "שהוא פשוט לא מסוגל להתנהג אחרת".¹⁴⁷ ההכרה בחוסר שלמותו של האחר (הגדול) מאפשרת לפטי להשלים עם חוסריה וגומלת אותה מאשליית "ניצחון" ושלמות אולטימטיביים. עולה בה כמיהה

142. שם, עמ' 55.

143. שם, עמ' 56.

144. שם, עמ' 100.

145. שם, עמ' 571.

146. שם, עמ' 594.

147. שם, עמ' 574.

חדשה לוולטר, "לפניו, לקולו, לכעסו ולטוב ליבו".¹⁴⁸ בקור מחריד מתיישבת פטי על סף דלתו של וולטר באגם "איך-שם" בניסיון לזכות במחילתו ולאחד את משפחתה/קבוצתה.¹⁴⁹ על מפתן דלתו היא מתגלה בממשיותה. לבסוף, כשוולטר נעתר וניגש אליה, הוא מוצא אותה "שמוטה על צידה [...] וראשה נח על העשב".¹⁵⁰ הוא מרים אותה בזרועותיו, מערים עליה שמיכות, מתפשט ומצמיד "כמה שיותר משטח עורו אל עורה הקר כמו שיש".¹⁵¹ כשפטי נייערה ברעדה היא נאחזת בוולטר. "עיניה לא מצמצו. עדיין היה בהן משהו כמעט מת [...] היא רואה גם את מה שמאחוריו ומעבר לו, הרחק בחללו הקר של העתיד שבו שניהם יהיו מתים בקרוב [...]".¹⁵² וולטר מניח לה "לראות את כל ההשפלות בתוכו" ונדמה שבמצב הזה כל הכאב שגרמו זה לזו "שוקל כנוצה זעירה ברוח".¹⁵³

וולטר: מסעו של וולטר להצלת כדור הארץ הופך בהדרגה מפעילות מבוקרת לאורגיית התענגות פורצת גבולות. בסצנה דרמטית פונה וולטר לפועלים שפרנסתם בסכנה, מטיף להם על נזקים אקולוגיים, ומסיים בהצהרה: "אנחנו גידול סרטני על פני כדור הארץ". בתגובה, וולטר חוטף מכות, "מתקפל ככדור" בתנוחה עוברית, מושפל ומוכה בטקס מעבר פרטי וייחודי לו. ללית'ה, העוזרת הצעירה והיפה שלו, מלטפת אותו עד שהוא מתאושש ומכריז להפתעתה שהוא "בהחלט מרגיש יותר טוב".¹⁵⁴

יחסיו של וולטר עם ללית'ה הם השלילה וההיפוך של יחסיו עם פטי. וולטר היה מסתפק בחיבוק חברי מלית'ה "אבל לגוף

148. שם, עמ' 598.

149. שם, עמ' 595.

150. שם, עמ' 619-620.

151. שם.

152. שם.

153. שם, עמ' 621.

154. שם, עמ' 542-543.

שלה היו רעיונות אחרים, והגוף שלו הסכים".¹⁵⁵ וולטר מתגבר על טאבו ה"אב-בת" שהציב ביניהם, וללית'ה משחררת בו מיניות, זעם וצחוק. "התרת הרסן המורעבת" שלה ממלאת אותו אושר, ו"כל העקרונות שבהם האמין נסוגו אל תוך החשיכה [...]".¹⁵⁶ למרות פעילותו האידיאולוגית הפנאטית להפסקת הילודה בעולם, וולטר אינו נרפא מהצורך הכפייתי "למלא" את אהובותיו. הוא חולם ל"מלא את בטנה של לאליתיה בילד. המחשבה הזו [...] היתה המשמעות המקודדת ביופי שהוא ראה בגופה".¹⁵⁷ אך ללית'ה אינה רוצה ילד. היא רוצה מוולטר אך ורק את אהבתו,¹⁵⁸ או בלשונו של לאקאן - שיעניק לה את מה שאין לו.

וולטר חולק עם ללית'ה מסע של אושר והתענגות בטבע, קודם למותה הטראגי והפתאומי. לאחר מותה פורש וולטר לאגם "אין-שם". הוא מוותר על משרותיו והופך לפקח יערות,¹⁵⁹ נמזג לגנטיקה נתונה ושרירותית, חווה דיכאון "ברגלנדי" ומסרב להחלים בעקשנות שירש מ"שושלת ארוכה של סרבנים [...]".¹⁶⁰ בחיי פרישות, נזירות, אבל וטירוף,¹⁶¹ וולטר פותח במלחמה נגד בובי, החתול של שכנתו לינדה, ש"רוצח" ציפורים בשטחו. בהדרגה לומד וולטר שהנטייה לטרוף ולהשמיד אינה זרה לטבע, ולטבעו בפרט. אחרי מסירת החתול לרשויות הוא חש "תחושת אבדן, בזבוז וצער, הרגשה שהוא ובובי היו איכשהו נשואים זה לזה".¹⁶² לבסוף, אל מול המוות והסלחנות שאשתו מביאה לפתח ביתו, נעתר וולטר לחיים.

155. שם, עמ' 532.

156. שם, עמ' 378.

157. שם, עמ' 552.

158. שם, עמ' 379.

159. שם, עמ' 611.

160. שם, עמ' 617.

161. שם, עמ' 605-608.

162. שם, עמ' 610.

איגוד הממדים

הנגיעה בממשי, ב"איך-שם", היא לעולם טראומטית, סימפטומטית וגופנית, אך היא מאפשרת שינוי באיזוני התשוקה וההתענגות ועיגון מחודש ושונה של הסובייקטיביות בגוף הממשי. הממשי מתגלה בעת שנפרמים סדרי הייצוג, ומאתגר את הסובייקט לשוב ולאגד את ממדי גופו ונפשו. כך, המסע של ג'ואי וקוני מסתיים בעיגון בטוח בסימבולי: "זוג צעיר ונאה [...] בוולו שחורה חדשה [...] מבקרים מהוגנים". קוני משלימה את השכלתה וגופה נראה כעוטה את ההביטוס של ג'ואי.¹⁶³ ממפתן המוות פטי שבה ומדגימה את כישוריה ביצירת זהות סימבולית, משקמת את דמותו של וולטר בעיני שכניו, מחפה על פשעי ההתענגות ביחס לבובי כפי שוולטר חיפה על פשעיה לבלייק.¹⁶⁴ ג'ואי מכוונן מחדש את הסדר הדורי וניגש לאביו כאדם היחיד אשר יכול לשפוט אותו,¹⁶⁵ ופטי, במחווה מקבילה, לומדת להיות אם לבתה. גם ריצ'רד אינו ניצל מהצורך לאגד את ממדי חייו. מלכתחילה הגדיר את עצמו על דרך השלילה, כאנטי-כוכב,¹⁶⁶ רוקיסט ומרדן בלתי מתפשר. לימים, אלבומו "אגם איך-שם" זוכה להצלחה מסחררת, "מתנת חג קטנה ומושלמת שהונחה תחת עצי אשוח גזומים בטוב טעם".¹⁶⁷ ההיטמעות במיינסטרים הקפיטליסטי מותרה את ריצ'רד כ"קרפיון מחוץ למים [...] קרוב מאי פעם להתאבדות".¹⁶⁸ אך אפילו ריצ'רד מעגן את עצמו מעבר לסדרים, וכאשר פטי נתקלת בו באקראי שנים לאחר פרידתם, היא רואה שהוא "השלים עם ההצלחה שלו", כשלידו בת זוגו היפה והמצליחה.¹⁶⁹

163. שם, עמ' 604.

164. שם, עמ' 703.

165. שם, עמ' 496.

166. שם, עמ' 87.

167. שם, עמ' 218.

168. שם, עמ' 219.

169. שם, עמ' 599.

הסובייקט, החברה והממשי

הפרט נולד אל תוך ייצוגיו ותשוקותיו של האחר, ואלו מגדירים אותו ואת גופו. אך לפחות בעולמו של פרנזן, זו רק נקודת המוצא. הפרט, על חייו המפעמים ועל ה"שארית" הממשית המצויה בו, שובר את התבניות שנולד לתוכן, מתפשט מייצוגיו, וכמו ג'ואי, מוצא את עצמו "לבד עם גופו; והיות ובאופן מוזר, הוא אכן גופו".¹⁷⁰ מנקודה זו שב הפרט לתור אחר ייצוג שמעניק משמעות סובייקטיבית לממשותו הגופנית. הייצוג המחודש מוכרע על פי פסיקתו של הגוף הכואב והמתענג.

כפי שהתחיל, כך הספר מסתיים: וולטר ופטי ניצבים מול קהילה קטנה, עת "מסכי הג'מבו הבהבו את מה שהעולם האמין שקורה לו היום".¹⁷¹ אך בסיום, דבר אחד שונה בתכלית: גיבוריו של פרנזן כבר מובחנים מן העולם, המזהה בין ייצוג ובין מציאות. כל אחד מהם "חצה" את הפנטזיה הדמיונית, התפשט מייצוגיו אגב סיכון שפיותו והתייצב אל מול גופו הממשי ואל מול ריקנותו. איש-איש שחרר את האחר ממחויבותו להשלים את החלל הפעור בתוכו, וניסה לעגן את עצמו בתכתיבי ההתענגות של גופו ולנסוך בהם משמעות.

כל דמות בספר חותרת לחירות - חירות מהייצוגים שנכפו עליה. פטי (פטרישה=אצילה) נאבקת במשפחתה האצילה-ליברלית, ומלכתחילה מגדירה עצמה דרך גופה: היא ספורטאית בעוד אחיותיה הן נשות תרבות דקדנטיות. אמה מסתייגת מהחיוניות של גופה, אך פטי נאחזת בו ואינה מוותרת עד שהיא מפצחת את קוד התענגותו. פטי מבינה שאין לה מזור ונחת בגופה המובחן. רק שינוי גבולותיו באופן שכולל את הקבוצה מאפשר לה לתור אחר שפיותה. וולטר

170. שם, עמ' 438.

171. שם, עמ' 700.

מתפשט גם הוא מנחמדותו ועקרונותיו, ואובד במסע מתענג של משיחיות, אלימות, מין ודיכאון. המפגש המחודש עם גופה החייהמת של פטי מאפשר לו לשוב לשפיותו ולעיגון סימבולי. הספר חירות חוקר אידיאל אמריקאי והומניסטי. חירות שאינה מוגבלת על ידי "מבנים" תדרדר את הפרט לאובדן. חירות שאינה נלחמת במבנים אינה קיימת. כל דמות מחפשת חירות מייצוגיה, ואת מגבלותיה של חירות זו היא מוצאת בגופה. אם כן, ייתכן שפרנזן לא היה אירוני בהגדרתו את וולטר ופטי כחלוצים. אמריקה של פרנזן, כמו הממשי של לאקאן, בכל נקודה רוצה להגיע מעבר לעצמה. לעד פושטת ולובשת צורה, ובליבתה החלוץ, ה"שארית" שאינה מוגדרת מבחינה חברתית. החלוץ כובש שבילים חדשים. מטבעו הוא בן אובד, כמה לנדודים¹⁷² מעבר לייצוגיו, אל עבר גופו.

סיכום: דינו של הסימפטום

החשיבה הפסיכואנליטית והחשיבה הפילוסופית-חברתית אינן חייבות לדבר בשפות שונות. במעברים בין הגוף הדמיוני, הסימבולי והממשי, נדמה שהפרדוקסים בין החקירה הפסיכואנליטית והתרבותית של הגוף מתיישבים כעמדות שונות על רצף שמשקף מצבי היות שונים. הגוף המאוגד והמובחן שהפסיכואנליזה השקיעה מאמץ רב בחקר התהוותו מתגלה לא פעם ככלא המתחזק תשוקה חזרתית ומתסכלת, כהתגלמות של ניכור אשר מאיין את פוטנציאל החיות הגלום בגוף הממשי. הגוף הסימבולי-אדיפלי, שמגלם את ההתבגרות הפרוידיאנית "הטבעית", מתגלה כקליפה שהסובייקט נס לתוכה באימה מריקותו, מהתענגותו, מיכולתו למרוד בסדרים קיימים.

Perry Bliss, *The American Spirit in Literature*, Yale University Press, .172
1918, p. 1

מנגד, נדמה שהחשיבה הפילוסופית-ביקורתית לכדה את איכותו הממשית של הגוף, את גבולותיו החדירים, את היכולת שלו לעבור דקונסטרוקציה בעת שהפרט מנהל משאים ומתנים עם החברה סביבו, עם המורשת הכולענית של משפחתו ותרבותו. הגוף הקרנבלי של בחטין הוא הגוף שחלקו פטי וולטר עם דורות לפניו, כשניצבו מול המוות. הגוף שאינו מובחן מן העולם ומגופים אחרים הוא גופה של פטי, המוצאת מזור והגדרה זהותית בגוף הקבוצתי. הגוף המתענג והלא-ממוגדר של קוני וג'ואי הוא הגוף הבטלריאני, המגלם את הדופן החיצונית של השיח. כל גוף באגם "אין-שם" הוא גוף במעבר, גוף שמופשט מייצוגיו בטקס פרטיקולרי מעורר יראה. הפתולוגיה-לכאורה היא המסע אל עבר השפיות המעוגנת בגוף המתענג.

בתפיסה הפרוידיאנית חותר האנליטיקאי לריפוי של הסימפטום הנירוטי. מנגד, בחשיבה הלאקאניאנית הסימפטום מתגלה כנציגו של הגוף הממשי, הן בקיומו המובחן והן במופעיו כשלילת הצורות הדמיוניות והסימבוליות. כך לאקאן טוען באמירה חידתית שהריפוי האנליטי משמעו "הזדהות עם הסימפטום". עבור לאקאן, ההזדהות עם הסימפטום, כמו חציית הפנטזיה, מאפשרים נגיעה בגוף הממשי ובהתענגות. הסימפטום כולל מובנים סימבוליים שניתן לפרשם, אך בליבתו מצוי גרעין התענגות המסומן בגוף, גרעין ייחודי וחד-פעמי שאינו ניתן לשינוי. גילוי של גרעין ההתענגות נעדר המובן, ההסתמכות על ייחודיותו, קבלת אלמותו והאניגמטיות שבו תוך ויתור על שלמות מדומיינת – אלו מאפשרים לסובייקט לכוון את עצמו מחוץ למתווה נורמטיבי-אידיאולוגי, מחוץ להגדרות בינאריות של מגדר, בריאות וחולי, מחוץ לשדה המשמעות של האחר ודינמיקת התביעה והתסכול שנוצרת מולו. כעת הסובייקט מסוגל להשלים עם חוסריו, לחבור אל האחר, ולאהוב אותו על מה שאין בו.